

állania, hanem a' mennyire lehet, erkölceik' javítása által pótlani, mi rajtok elmulasztatott. Egy kicsiny előlépést Europa' miveltebb népei már tettek a' bűnösökkel bánásban az által, hogy már nem hányják őket olly tömlöczökbe, mellyek inkább gyíkok' és ezek' rokonainak adhatnak lakot, mint embereknek; de evvel még csak testi bajaikon van némileg könnyítve, 's nekik az megadva, mit tőlök elvonni nem szabad; egy más, egy fő van még hátra, az emberi kötelességek' egyik szebbike, melly a' lelket magát javítani, 's róla régi vétkek' szennyeit letörteni igyekszik. Vajha azoknak, kikben nemesebb szív dobog, 's kiket a' végzet olly helyre állított, mellyen e' részben egy annyira nemes küldetést elfogadhatnak: e' kisdéd közlés annyira magára vonná figyelmeket, hogy a' kijelent kútforráshoz *) járulván, bővebben megismerkednének e' rendszerrel, 's iparkodnának e' hazában is állítani példát, millyet az óvilágnak az új adott.

T. F.

FRANCZIAORSZÁG 1833-BAN

POLITICAI ÉS ÉRTELMI TEKINTETBEN.

A' mostani francia királyi szék' megerősítésére valamennyi ellenséges pártok közül a' republicanus tett legtöbbet. A' középosztály és választó rész koránt sem vala elkészülve a' republicanusok' nézeteire 's a' Robespierre' evangeliuma, melly általok hirdettetett, leírhatlan borzadással tölté be a' szíveket. Franciaország' s Európának a' republicanus párttól többé

*) Szükség' esetében annak most megjelent német fordításához: „Amerika's Besserungs-System; v. Julius.

nem lehet félnie : az politicalai tekintetben meg van halva, mert bebizonyítá, hogy valamint a' legitimisták' felekezete, úgy ő is, csak középszerű belátással és ügyességgel sem képes valamelly tervet végrehajtani.

Azon cannibáli manifestumon kívül, mellyben Marat, Saint-Just' és Danton' elveit vallja magáéinak, a' republicanus párt' legutolsó csapása az vala, midőn a' legaljasabb pórnépet fellázítá. 1833 év' kezdete óta ügyekezett ezen osztályt meglehetősen erkölctelenné tenni az úgy nevezett „hazafi kalendáriomok“ közzététele által. E' lázító tudósítások nem csak a' kormány ellen vannak intézve (a' mi Franciaországban szabad, 's a' maga rendén látszik lenni) hanem az egész társasági alkotmány ellen közönségesen, névszerint: minden kézműves, művész, vállalkozó, kereskedő stb ellen, kiktől a' munkás mindennapi kenyerét kapja; valamint szinte a' vevők ellen is, kik az amazoktól készített tárgyakat felhasználják.

Bár mi balgatag cselekedet legyen ez, az aljasabb osztályra még is igen mély benyomást teve. Minden a' mi nem durva munka, mihez magasabb ész' befolyása kívántatik, az nekik haszontalanság, káros és jogaikat sértő. Minden, ki valami vagyonnal bir, hasznót hajtó iparból él, szemökben vérszopó, az ő veritékeikből hízik 's nekik csak annyit vet, mennyiből aggódva tengniök lehessen. Innen a' munkásnép' annyiszori fellázadása, Párizs, Lyon 's Franciaország' egyéb városaiban, sőt még Genfben is. Innen azon veszélylyel teljes elvek, mellyek most minden szegletből hirdettetnek: „hogy minden vagyon közös, 's azt a' gazdag vagy középbirtokú tartozik a' szegénnyel megosztani; hogy most azokra került a' dolgozni tartozás' sora, kik eddig pihentek; szóval, hogy a' társasági viszonyok' másképi összealkotására kell munkálni 's azt kivinni.“ —

Ki Franciaország' mostani kormányát gyengének hiszi, igen esalatkozik. Emlékezzünk csak, mi könnyen nyomá el ezen kormány a' St. Mery klastrombeli nagy

republicanus összeesküvést, 's egy évvel előbb ama' borzasztó lyoni lázadást. Ezer dolgot viszen ki most ezen kormány ellenére a' sok pártok' dühének és az újságok' zaj-hangversenyének, mellyet X. Károly nem mert volna próbálni. Despotismus ugyan nincs valódi-
lag, de ha ki fel akarná azt állítani, most a' republicanusok és bonapartisták' őrvjögő merényeik után, könnyen tehetné. Minden új political mozgás Lajos-Fülöp' tekintetét látszik megdönteni akarni, 's mindenik' következése nem egyéb, mint hogy azt még inkább megerősíti. Valóban különös helyezettetés, hol a' személy nagyobb valódi szabadságban él mint valaha, 's hol még is az egész despotiai alkotmány, a' politia és őrkatonaság' egész szigorúságában fenn áll, hol az összeesküvések, úgy szólván, állandók, hol a' respublica nyilván a' monarchia' ellenségének nyilatkoztatja magát, a' nélkül, hogy a' gyűlölségtől körülvelt fejedelmet megsérthetné? — Az talán most van először, hogy egy nép illy különös, minden szabályokkal ellenkező viszonyok között áll.

A' mi „juliusi forradalomnak“ neveztetik, nem érdemli ezen címet. Az, az első országos forradalomnak szükségképi következménye. Midőn az aristocrazia megbukott, midőn a' telekvagyon' egész rendszere összeomlott, az valódi forradalom volt, mert akkor az egész társasági állapot más alakot nyert. Az 1789 óta egymásra következett események nem egyebek mint ezen elv' kölcsönözései, és Lajos-Fülöp nem egyéb mint utolsó egyenes örököse ezen történetek' lánczának, mellyek a' monarchia' elromlását véghez vitték. Vizsgáljuk közelebről ezen rendkívüli helyzet' okait és indító eszközeit. Mint vala lehető ezen democratiai tulság által alapított és a' democratiai őrvjögéstől olly hatalmasan megtámadozott királyi székek magát megerősítenie? Miként történhetik, hogy olly sok féketlenség mellett annyi hatalom megáll? Menjünk emlékezetünkben néhány foknyira vissza Franciaország'

történeteiben, 's a' legközelebb lefolyt félszázad magyarázatot fog adni ezen talányhoz.

A' közép rendek azok, mellyek a' végrehajtó hatalom ellen szelidítő ellensúlyt képeznek. Örök iparú feltékenységek ellenőrséget tart és megjobbítgatja a' magasabb rendűek' hibáit, 's annál serényebben, minél nagyobb hatalom van emezek' kezében. Ezen majd nehezebb, majd mérséklettebb ellensúlyt feltalálhatni Konstantinápoly' zajgó népcsoportozásaiban, Perzsia' anarchiájában, mint szinte Nagy-Britannia' szabad kormányában és constitutionalis oppositójában. A' szerályi véres lázadások 's a' lengyel gyűlések' dühös *vetója* csak különmű képződései egy 's ugyanazon elvnek. Valamíg ez ellensúly igen nehézzé nem válik, valamíg, a' nélkül, hogy azt megsemmisítené, a' kormányra befolyással bír, belőle egy többé vagy kevesbé kifejlett, többé vagy kevesbé nyugalmas szabadság keletkezik, a' szerint a' mint az ellensúly nagyobb vagy kisebb pontossággal tartja fenn magát. A' political mechanizmus akkor közeledik tökélyéhez, midőn mozgásainak a' végrehajtó hatalom szabadságot enged; midőn az aristocratia támaszává leszen a' királyi széknék; midőn a' nép, mellyet nevelés és szokások alkalmatlanná tesznek arra, hogy magát kormányozza, megelégszik egy általános felügyelői és elítélői szereppel. Hogy egy democratiai tömeg a' kormány' fékét erővel és bölcseséggel tudta volna tartani, vagy hogy egy aristocratiai test egy fejedelmi hatalmú demokratiai' ellenében fenntarthatta volna magát, olly tünetmények, mellyeknek a' világ' évkönyveiben nincs nyoma. Az nem fekszik a' dolog' természetében, hogy a' szabadság' védelme az aristocratiára bizassék, vagy hogy a' nagy néptömeg a' fejedelmi hatalom' fékét kénye szerint igazgassa.

Az 1688. évi országos forradalom óta Anglia adta példáját egy csodálatos ellensúlyban maradó kormánynak. A' democratia kétségkívül igen nevezetes, de még is nem eldöntő részt veszen az országglás' dolgai-

ban. Az aristocratia megalapítá a' maga méltóságát, 's ellenszegült mind a' thronus', mind a' nép' kényeinek. Mind ezt meg akarják némellyek változtatni, 's ki tudja minemü szerencsével. A' historia majd meg fogja nekünk mondani, ha századunk, eltelve reformáló eszmékkel, mellyeket lord Brougham és baráti divatba hozni iparkodnak, olly nagy mértékű szabadsággal fog-e dicsekedhetni, 's magát olly sok dicsőséggel koronázhatni, mint az ezt megelőző század.

Valahányszor a' democratia meg nem elégedve felügyelői szerepével, a' végre hajtó hatalmat ragadozza magához, mind annyiszor veszedelemben forog a' szabadság. Az mindig elég a' súlyegyen' fenntartására, ha a' képviselők' háza vigyázólag féltékeny a' királyi és aristocratiai tekintetre. Meddig a' romai patriciusok, szinte hevesen ostromoltatva a' néptől, le nem győzettek, Roma megtartotta nagyságát és elsőségét. Cato, Brutus, Cassius, Pompeius aristocraták voltak. Azért semmi sem is mutatja világosban Franciaország' radicalis reformatorainak mély tudatlanságát, mint hogy demagogusi saturnaliáikban ama' nagy nevekre hivatkoznak, mellyeknek hasonlóképeit ők saját hazájokban csak Lescure' és Larochejacquelin'*) sátoraik alatt lelhetik fel.

Alig alapítá meg Caesar, ezen fennen magasztalt ember, a' maga dictaturáját a' régi republica' romjain, 's azonnal vége volt mindennek. A' romai történetek' ezen szakaszáról általában hamis képzelet divatoz. Caesar, kit a' rhetorica' tanítói többnyire zsarnoknak kiáltoznak, nem volt egyéb mint a' democratia' képviselője és feje. Őt a' legalsóbb osztály emelte föl 's a' tanácssal és patriciusokkal ellenkezésben állott. A' császárok, ezen példányai az utálatos zsarnoki kénynek, a' romai alnépre támaszkodva állottak, kik között pénzt és gabonát osztogattatának ki. Végtere (a' mit alig hinnénk, ha a' bonczoló critica' éles, vizsga

*) Chouanok, vagy a' legitimitás' védei.

szemei a' régi iskolás regék' ellenére be nem bizonyították volna) a' Caesarok' rémítő uralkodása nem volt egyéb, mint a' népi ügy' teljes diadalma. Keressük fel a' legújabb történetekben valamennyi korlátlan dictator' és kegyetlen uralkodó' nevét, 's mindeniknél fogjuk látni, hogy a' democratia volt anyja és dajkája. Mindenki elismerendi, hogy senki korlátlanabb, önkényesebb hatalmat nem gyakorolt mint Robespierre és Bonaparte, ámbár hatalmokkal egymástól különbözőleg éltek. Mindketten, Caesarként, a' democratia' ügyviselői, azon szabadság' kebeléből magzottak, mellynek holtteste hatalmi kényök' zsámolya volt. Épen nem kételkedem, hogy Franciaországban egy constitutionalis, mérsékelt, böles, erős monarchia alapíthatott volna meg, ha a' francia forradalom, mint előbb az angol, megelegetett vala csak a' területet érinteni, csak a' társaság' legfelső csúcsát szétrombolni; de az felzavará a' legrejtettebb mélységeket is. Az aristocratia' minden ágai, a' régi institutiók' minden gyökerei széttöredezve, földték be a' nagy ország' minden részeit. Amaz erős alkotmány' elemei, ama' politicalai érettség, mellyet Angliában 1688. találni, Franciaországban épen nem voltak meg. Az ország egész sereg kicsiny birtokosok között volt felosztva. Az aristocratiai és középrend a' vér' fellegei közé tünt. A' democratia és végrehajtó hatalom egészen meztelenül állottak egymás' ellenében, minden középpont 's ellensúly nélkül; vagy együvé kellett olvadniok, vagy a' végrehajtó hatalomnak a' democratiát megsemmisíteni. Felsőbb rend nélkül, mellynek befolyása tartja fenn az ország' egyensúlyát, épen olly lehetetlen mérsékelt monarchiát alkotni, mint lehetetlen puskaport kén nélkül készíteni. Az örökös aristocratia egy felől a' királyi hatalomnak, más felől a' népnek zabolázója.

Monarchia aristocratia nélkül — mond Bacon — nem lehet egyéb korlátlan despotismusnál. A' nemesi rend elkerülhetetlenül szükséges a' lépcsőzet' (Abstufung) helyreállítására, 's a' nép és thronus közti

hézag' betöltésére.“ Napoleon a' maga emlékirásaiban szinte illyet mond: „A' nemesi rend' eltörlése által a' francia forradalom lehetlenné tette egy vegyes kormányalkat' megalapíthatását. Semmi emelcső, semmi támaszpont többé a' nép' igazgatására. 'S így a' francia forradalom épen olly nehezen feloldható problémát tett fel, mint a' léghajó' kormányzása.“

Azért, midőn Bonaparte a' legfőbb hatalmat magához ragadta, nem maradt egyéb választása, mint vagy lázadó anarchia' martalékaul hagyni az országot, vagy pedig katonai despotismus alatt összemorzsolni. Ő az utóbbikhoz tökélt el magát, 's szilárd, erős kormánya azonnal gyökeret vert, 's Franciaország olly fokára emelkedett a' jólétnek és szerencsének, melly előtte régóta ismeretlen volt. Ki neki azon szemrehányást teszi, hogy despotismusa' ótalmára egy lázadási alkotmányt állított fel, ki vádolja, hogy eltávozott a' democratia' elveitől, mellyeket előbb sajátjának vallott, jól tenné, ha mindenek előtt megmondaná, miként lehetett vala egyébként Napoleonnak megalapítania a' kormányok' első kötelességét, t. i. a' nép' nyugalmit eszközteni és saját létét védelmezni? A' katonai thronus egyedüli támasz vala, mit ezen szerencsétlen nemzetnek adni lehetett, melly már régóta visszaél az erőszakosan magához ragadott hatalommal, melly vérpadra küldi a' maga által választott ügyviselőt (Vertreter), 's melly végtére egyikével sem birt a' vegyes kormányalkatra szükséges elemeknek, miket Napoleonnak alapítania nem lehetett.

Franciaországot Napoleon' megbukása által kényszeríti az egyesült Europa békére, mellynek boldogságát 15 évig éldele legnagyobb üdvösségére. Boldog vala és szabad: de fájdalom! ezen szabadság, ezen boldogság bizonytalan, ingatag alapon állott. Az ország' társasági állapota szilárd gyökerek nélkül volt. Franciaország úgy volt, mint ha lehetlenségek között lebegne. A' legelső ütődésre össze kellett ezen gyarló épületnek omlania, 's valóban össze is omlott. A' bar-

ricadok' fölkelése eltépte a' fátyolt, és megtanítá a' népet, mellyek egy szabad kormány' és szabad intézetek' sajátképi 's erős talpkövei? Ama Franciaország, melly olly hevesnek, olly élettelinek tetszett, magában rejtette egy közel halálnak minden magvait. A' világ egy tanulságot vett: hogy t. i. nép és kormány közti egyetértés, politicalai és erkölcsi hit nélkül, nincs kormányrendszer, melly egy ország' fennmaradását bizonyossá tenné.

Midőn XVIII. Lajos thronusra lépett, a' democratia ki vala merülve; Napoleon olly erősen megköppölyözé, hogy semmi ereje sem maradt. Ő alattvalóit kényszeríté, magokat kényeinek vakon alávetni. Az ő erőszakos elnyomó és még is olly tanulságosan elfogadott, 's azóta gyakran visszakivánt igazgatása, Franciaországot megszoktatá, egy vasököl alá hajolni. A' jacobinus pajkosság nem mert motszanni, és a' democratia' megalázása teljes volt, midőn az egyesült seregek Franciaországon kétszer végig özönlöttek, és az ország' fővárosát kétszer megszállták. De ezen erkölcsi erők' kimerülése, ezen elerőtlenedés és lankadság, melly egy ideig a' Bourbon-kormánynak kedvező vala, nem lehetett tartós. Franciaországnak egész férfi nemen lévő nevendéke el vala pusztítva Napoleon' óriási hadviselése által. Egyedül az ifjukor van kicsapongó ábránddal lelkesedve a' szabadságért, 's megnyerhetéseért nem egy kormányt buktatott már meg. Hétszáz ezer ember veszett el Spanyol- és Oroszországban, 's ama' nagy 1,200,000 emberből álló fölkeltsereget, mellynek pótlania kellett volna, hasonló sors érte. Lehet képzelni ezen rémítő embervér-pazarlás után, mi gyenge állapotban vala Franciaország, melly megfosztva ifjusága' virágától, csupán tehetetlen gyermekek' és öregek' védelmére szorult. Az ország ki volt merülve. Egy általános megmerevülés hatalmazott el a' nagy tömegen, és sem az 1814. berohanás, sem Napoleon' 1815iki visszajövele nem volt képes a' hosszú szivások által ellankadt népet a' köz ügyben cselekvő

részvétre ébreszteni. Idő kívántatott ahhoz, míg a' hézagok beteltek, míg az új nemzetségek szükséges physicali erejüket elérhették, míg Franciaország újra viszszanyeré szilárdságát 's ama' nyugtalan buzgalmat és heves vágyakat, mellyek olly nehézé teszik kormányoztatását.

Ezen tespedtség' segéde által könnyebb volt, mintsem gondolni lehetett, a' Bourbonok' idősbik ágának, a' kormányi erőművet mozgásba hozni. Napoleon egy csodálatra méltó igazgatást hagyta nekik hátra, egy olly kormányt, melly a' 18d. brumaire óta szakadatlanul despotai volt, 's melly az eszközök' nagy egyszerűsége által rendkívüli erőt rejtett magában. Az ő rendszere önmaga által mozgott, 's csak arra kellett ügyelni, hogy akadály ne gördítessék elébe. A' néphatalomnak minden jelei eltűntek Franciaországból. A' régi egyesületek megsemmisítettek. A' tartományok hatalom nélkül valának. A' legerősb centralisatio egész Franciaország' tehető erejét a' pyrenaei hegyektől Rajnáig, az Alpesektől a' Maasig, a' kormány' kezeiben egyesíté. Egy hierarchiai lánccz, mellynek tudós alkataban valami csodálatos volt, hol a' hatalom a' kormány' egyik tagjáról a' másikra vitetett, a' nélkül, hogy a' fő hatalom csak egy ízben is gyengült volna, igazgatá, kötötte meg és foná körül egész Franciaországot. A' lázadási mámor nem volt egyéb mint hiú, gyenge emlékezés. A' nép megszoká a' praefectusok-, alpraefectusok- és maireknek engedelmeskedni. Olly kormány, melly félmillió hivatalhelyet tölthetett be, mellynek parancsai' támogatására félmillió katona állott készen, Franciaországot régóta despotai kormányhoz szoktatta. Ezen, Bonaparte által mozgásba tett gépely' ereje olly nagy volt, hogy az meg nem akada, hogy magától ment, 's a' nép nem vevé észre mint pótolja ki Napoleon' erős vakmerő öklét egy gyenge bizonytalan kéz. A' mozzanat meg vala téve, semmi akadály sem gördült többé elő.

Való, hogy XVIII. Lajos népének chartát adott, való, hogy az ő korában követek' háza, választás, felelő ministerek voltak, és így a' constitutionalis monarchiának egész színe és külseje: de ez csak hiú állítás vala. Korlátozott monarchiát soha sem lehet megerősíteni, hacsak kettős ellensúly: egy felől a' király', más felől a' nép' hatalmáé, nem állítatik fel. Különös tünemény volt azt látni, miképen utánazá Franciaország a' képviselői igazgatás' minden formáit, a' nélkül, hogy illy igazgatással valódilag birna; látni, mi gyámoltalanul majmol mozgásokat, mellyek neki nem természetesek, mint tartá maga előtt egy rendszer' álorczáját, mellynek teremtvő szelleme előtte megfoghatatlan vala. A' népség egy részről néhány ezer polgárból állott, eltelve republicanus ideákkal, mellyeket csak egy távoli mód által kivántak megvalósítani, más részről néhány millió minden iránt részvétlen parasztból, kik nem gondoltak politicával 's hajlandók valának magokat a' fővárosnak minden vonakodás nélkül alávetni; bármi hatalom fogott is az lenni, mellyet Franciaország nyakára tolandott.

Miként volt az egyiknek sophistai polgárisága mérsékelhető? mint lehete erkölcsi erőt és nemzetiséget, mellyekkel teljességgel nem birt, a' másíknak adni? Ez eléggé nehéz feladás vala; pedig lehetetlen volt illy átváltoztatás nélkül Franciaországban egyes kormányzást alapítani. Azonban a' meglepetés nagy vala. Párizs kétszer volt a' szövetkezettek' martaléka 's ez által a' francia láng és büszkeség két ízben szenvedte a' leg-megalacsonítób, legsajnosabb benyomást. Franciaországnak nemzeti büszkesége és híre volt megsértve, tehát az, mit legtöbbre becsült. Hallgatva türt ugyan, de belső elkeseredéssel. Érzette igen jól, hogy olly nevezetes veszteségek után az idegen seregek' hatalmának ellent állni lehetetlenség 's bár a' legbuzgóbb hazafiak erősen azt állították, hogy a' főváros árulás által és pénzen volt eladva, nem pedig

meggyőzve, a' borzadásnak mély érzése fogá el még is a' szíveket, a' most említett történetekre.

Illyenek voltak a' jelenségek, midőn a' Bourbonok ismét fölléptek. Minden úgy tekintette őket, és nem méltatlanul, mint a' szent frigy' *) szövetséges társait; mint az éjszaki népek' fegyverének védenceit. E' szerint ők az első pillantat óta gyűlöletesek voltak: de senki nem merte őket megtámadni, vagy tekintetök' ellenébe akadályt tenni. A' nép tünődött kedvetlenségén, haragján, gyűlöletén: de hallgatott. Ne higyük, hogy a' szövetséges seregektől borzadás, 's azon rémítő ünnepélyes leczke, melly a' francia népnek 1814 és 1815ben adatott, még ma is teljesen eltűnt volna emlékezetéből. Franciaország, melly mindig olly sokat bízott vala a' maga vitézségében és hadi tetteiben, végtére érzeni látszott, hogy a' legnagyobb elszántság, legnagyobb merészség sem képes az ő hódoltató vágyai ellen Europa' minden pontjain szövetkezett nemzeteknek ellenállni. 'S épen azért Lajos-Fülöp' kormánya a' békesség' rendszeréhez szegődve, minden lázangó zajgás' és düh' daczára — hogy nem kezdett egy közönséges háborút, mint kívántatott, melly egész Európát lángba borította volna — a' legfelvilágosodottabb, legnagyobb befolyású, legjobb birtokú tömeg', a' párizsi nemzeti őrsereg' javallatát nyerte meg.

Midőn Soult marschal Párizst ostromi állapotba tette, ki ne várta volna akkor a' közép és legalsó rend' közönséges fellázadását? De az nyugton marada. Miért? Mert ekkor a' társaságot egy más, nagyobb aggodalom foglalta el. Tudva volt, hogy ha az orosz császár a' maga seregeit mozgásba teendő, egy háború fog támadni élet 's halálra, egy valóságos irtó háború, 's hogy ha a' kard kihúzatik hüvelyéből, nem hamar fog az oda visszatolathatni. Általában előre lehetett látni, hogy egy háború, bár milly kimenetelű fogna az

*) Meg kell jegyezni, hogy a' szent frigy még ekkor, legalább ezen név alatt, nem létezett.

lenni, elkerülhetetlenül a' respublica ellen tenne elhatározó mozdulatot, a' mi bár bizonytalan, de még is mély aggodalmakat támasztott. XVIII. Lajos és X. Károly alatt ezen különféle okok békességben tarták a' népet 's a' végrehajtó hatalomnak akadálytalan kifejlést engedtek. Más ellenkező befolyások azonban megsökkenték a' Bourbonok' tekintetét, thronusok' alapjának aláástak, és elhozák lassan, de bizonyosan, végképi megbukásokat.

A' restauraciónak szerencsétlensége volt az, hogy idegenektől, ellenség' győzödelmes fegyvereitől, nyerte létét, mellyeket Franciaország, épen győzödelmei, és ezek által megsértett hiúsága miatt mindenek fellett gyűlölt. Mint lehetett volna, egy ilyen, reá nézve annyira megalacsonító körülményt, valaha elfeledni 's a' Bourbonoknak megbocsátani? És másfelől, mint vala lehető a' Bourbonoknak a' francia nép' hajlandóságát újra megnyerni, miután eléggé szerencsétlen vala bemenetét az ország' fővárosába két ízben ellenséges sereg' poggyászái közt tartani, midőn amaz iszonyú csatavesztés Waterloonál, mintegy előjele volt egy rövid lét után, nem Napoleon, hanem a' nemzet' akaratja által lerontott thronus' újdoni helyreállításának; midőn a' három színű zászló, annyi győzödelmek' és hódítások' jelképe száműzetett, hogy a' fehér zászló, mellyhez vesztesség', szégyen' és nyomor' képzetelei voltak kötve, ismét visszahozassék? A' köz felingereltség és elkeseredés, még nagyobbá tétetett a' bonapartei párt 's a' republicanismus' romjai által. Ezek a' Bourbonokat úgy festették, mint Nagybritannia' és Oroszország' alkirályait, mint Wellington herceg' parancsainak engedelmes végre hajtóit, mint alázatos helytartóit Sándor császárnak. Ezen, political tekintetben egészen elavúlt család' sajnálatra méltó tagjainak neve annyira összeolvadott a' gyalázat' és megalacsonodás' ideáival a' közvéleményben, hogy azt ezektől többé elválasztani nem lehetett. Elkorhadt királyi székök, melly olly sok jogot tartá a' becsü-

letre, fényre 's lovagi korra, mindenki által szolgaság' és gyalázat' emléke gyanánt tekintetett.

A' kereskedés virágzott, a' nemzeti sebek behegedtek idővel: de azon erőszakos csapás, mellyel a' francia hiuság megsértetett, még mindig fájt, és pedig minél régibb lön, annál inkább. A' Bourbonok' csekély tapintása a' közügyek' vitélében bántá a' francia nép' határtalan önszeretetét: de ezek csakugyan a' legeggyenesb módon is sértegették azt, midőn mindenhol épen azt ügykeztek lealacsonítgatni, a' mi ez önszeretetnek legkedvesebb, legszentebb vala; midőn gyarló kezeiket a' nemzet' dicsőségének emlékei ellen emelték, midőn Napoleon' nevét, és neve' kezdő betűit mindenhol kitörölni parancsolák, és ezen uj, nagy, istenített alakot szent-Lajos és IV. Henrik' elkorhadt szobraikkal törekedtek kipótlani, képét valamint nevét is eltiltani, nagyságát kigúnyolni, 's lángeszét feledékre átkozni. Nevetség, izetlen és épen nem politicalai vállalat, mellynek jó sikere már magában is lehetetlen volt. Minel inkább ügykeztek ezen óriási nevet elrejtteni, annál ragyogóbban tünt az ki minden fátyolon keresztül; minél nagyobbban iparkodtak a' ministeri nyilatkozatványok ezen nagy dicsőséget gőzbe fojtani, annál hatalmasabban állott az fel a' lelkekben, hasonlólág a' Brutus' és Cassius' képeikhez, mellyek annál jobban fénylettek, minél kevésbbé engedtetett őket nézni. A' csalatkozás iszonyú volt, és bizonyítá, hogy a' Bourbonok sem azon lángeszt, sem a' nemzet' gondolkodását, mellyeken uralkodni erőlködtek, nem fogták fel, nem értették. A' három szín többet teve X. Károly ellen, mint a' csatarendbe kiálló párizsi seregek. Micsoda tetszés-zaj, mi öröm, melly diadal! midőn ezen színeket a' tuileriákon lebegni megpillanták. Jelképei voltak ezek egy dicsőséges multkornak. E' zászló Lajos-Fülöpnek valódi palladiuma. Ő egész bátorságban van ezen nemzeti színek' védelme alatt. A' fehér zászló, melly az ország' megszügyenyítésére emlékeztet, a' francziák' királyának eskütt ellensége 's

maga ezen körülmény kezeskedik az iránt, hogy dynastiája fenn maradand. Nem lehet észre nem venni, mi számtalan képek, szobrok, pénzek (a' hajdani europai dictator' emlékére) lepik el egész Franciaországot, mióta az idősbik Bourbon-ág' megbukása ezen rég elnyomott enthusiasmusnak szabad kiömlést eszközölt.

A' Bourbonok Franciaországnak minden élő és divatozó előitéleteit megsértették. Maga azon ahitatosság, melly eredetében tiszteletre méltó, 's egy családban, mellyet a' sors olly keményen látogata, természetes és könnyen magyarázható volt; általok izetlen, nevetséges és babonás formákkal felruházva, viszatetszett alattvalóik' nagyobb számának. Aggodalmat, és kedvetlenséget támaszta a' nagyobb városok' lakóiban, kik többet foglalatatoskodtak ipari és politicala dolgokkal, mint a' vallással, azon hatalom és hitel is, melly' az isten' ígéje' hirdetőinek engedtetett.

Tévedne azonban, ki azt képzelné, hogy a' francia nép általában vallástalan. Künn a' tartományokban a' nép meglehetősen ahitatos, legalább tisztelettel viseltetik az iránt a' mi „szent.“ Ellenben az országos forradalom a' városok' lakóiban, kézművesekben, gyárnokokban, szóval mind azon osztályaiban a' polgárságnak, mellyre az politicala és társalkodási befolyással volt, mély részvétlenséget támaszta a' cultus' szokásai iránt, részvétlenséget bizonyos irtózással vegyülve minden papi fennhéjazás ellen. Ha a' Carousel-piaczon keresztül a' királyi palotába papok lépdelték hosszú idomtalan fekete köntöseikben, a' nép' fennhangú morgása hallható volt. Illyetén, első tekintet-re kevésé nevezetes körülmények, nagyobb következtést vontak magok után, hogysem előre látható volt. A' helyett, hogy ezen veszedelmekre 's roszakra nézve enyhítő szerek használtattak volna, a' nélkül hogy ügyekezett volt volna valódi vallásos rendszert behozni, és eltávoztatni, hogy a' nagy tömeg áhitatos képmutatások által ingereltetnék, mellyek ellenére valának, mert unalmasok voltak; mit tevének a' királyiak? Meg-

szaporíták a' ceremoniákat, bucsujárásokat és nyilvános szinlett szenteskedést. Papokat alkalmazának kormányi dolgokra, kik talán becsületesen gondolkodtak, de tudatlanok valának. Így ásták mélyebben és mélyebben azon gödröt, melly mindnyájokat elnyelendő vala. Így gyengíté önmagát, belső erejére nem ügyelve, azon erős gépely, mellyet Bonaparte a' Bourbonoknak hátrahagyott. Hiába volt egy ideiglen segédökre a' centralisatio, hiába vala minden elrendelve a' legteljesebb despotismus' előmozdítására: megbukások lassan készült, de bizonyosan. A' botlások sűrűbben következtek. A' legjobban alkotott erőmű is elromlik végtére ügyetlen kezek közt.

A' Bourbonház' végső tagjainak békeszerető tunyasága is munkás volt abban, hogy a' szíveket tőlök elidegenítse. Franciaország' ellenségeitől emeltetve thronusra, ezen ellenségeket kénytelenek voltak kímélni, irántok hálával, barátsággal, sőt szinte tisztelettel viseltetni, 's így minden tettök amazok iránt csökkenté a' nép' szeretetét saját magok iránt. Nekik hőszindulatot kellett vala mutatniok, bajnoki merész character-t, szóval valami ragyogót, hogy egy generatiót magokhoz kötelezzenek, melly érzéketlen volt az elalutt dicsőség' emlékezetére, siket ezen nagy szó' távol viszhangjára: „monarchia.“

Népszerű király 's egyszersmind békeszerető király soha sem lesznek Franciaországban hasonértelmű szavak. Egyik a' másikat mindig meg fogja semmisíteni. Burke jól mondá: „Restaurált fejdelemnek mindig nyeregben kell ülnie.“ Ha ezen tapasztalás-szülte axioma általánosan igaz, mennyivel szembetűnőbb alkalmazhatása Franciaországra nézve. Dics, hatalom, hiúság, nagyság, a' régi Gallia', az új lövagi Franciaország' és a' királyok alatti, valamint a' republicai Franciaország' költészete: mind ez valljon nem háború-e? — Menjünk át a' fejdelmek' lajstromán, kiknek emlékéért Franciaország szeretetben és háladatosságban tartja, mit találunk bennök? Merő hadfiakat. Egy I. Ferenczet,

minden botlásai és csatavesztései' ellenére; egy IV. Henriket, ki hitéhez hívtelen lett; egy XIV. Lajost, kinek kora olly szerencsétlen volt; egy Napoleont, ki életét fogságban végzette. Ezen nevek egyedül azok, mellyek a' sokaság' emlékezetében élnek, kiknek tetteivel annak képzelete foglalatatoskodik, 's kik egyedül ezért maradtak előtte becsesek. Minden egyebek tökéletesen el vannak feledve. Kölcsönözze bár valaki egy francia királynak Cato' lelki erejét, Aristides' igazságát, Marc Aurel' emberiséget, Titus' böliseségét és jóságát, ha háborút nem visel, nem tarthat számot állandó népszerűségre. Győzelmeket nyerni, idegen népet megalázni, a' fő várost kiékesgetni, palotákat és hidakat építeni, csatornákat ásni, magát és tetteit dicsőítő emlékeket emelni: ezek azon fő rények, mellyeket e' nép egy francia királytól vagy „franciák' királyától“ kíván. Napoleon' nagy népszerűségének, mellyet ő szertelen visszaélései által rontott el, két támasza volt. Az austerliczi szobor (a' Vendőmpiaczon), és a' Jenaihid épen olly sokat tőnek hatalma' megerősítésére, mint a' két győzelem, mellyeknek megörökítésére ezen emlékek rendelve valának.

A' francia nemzetet a' Bourbonok 15 évigleni békére kárhoztaták. Lett legyen bár tunyaságból vagy szükségből, ők seregeiket egy a' közvélemény elleni 's különben is nem igen nevezetes expeditio, a' spanyol háború, miatt tevék mozgásba. A' Napoleon által kezdett munkák halogatva 's mintegy kedvetlenül folytattattak. Új oszlopsorozatok nem emeltettek. Az ifjuság és merész lélek által tüzelt seregek nem nagyobbíták Franciaország' határait. Ágyú-durrogás csak ünnepeken volt hallható, 's a' párizsi, kinek általában ingerlő szerre és cselekvőségre van szüksége, nem mutathatá idegennek saját lángesze' gyümölcseit, nem beszélhetett Franciaország' újabb hódoltatásairól. 'S épen ezért, bár az ország virágzó állapotban volt, a' Bourbonok inkább csak tűrve valának, mint szeretve. Visszajövetelőket a' legfájdalmasabb körül-

mény kísérte, olly körülmény, melly a' nemzeti büszkeséget mélyen megalacsonítá. Kormányok egy sebet sem gyógyíta meg. A' csendes, titokban forralt gyűlölet hirtelen a' legnyilvánosb megvetéssé változott által. Illy vala Francziaország' különös helyzete. Az ellenkező elemek' segédével, mellyek kebelében egymás ellen küzdve egymást közönösíték (neutralizálták) tartotta magát ezen ország súlyegyenben. Azonban egy erős aristocratia' és egy jó képviselőt' hiával volt. A' Bourbonoktól csak azért félt, mert királyi székök megett az egész szent szövetséget fölfegyverkezve és fenyegetőzve sejté. Túnyaságokat megvetés követte, magokat pedig gyűlölet, mint frígytársait és fogadott gyermekeit a' porosz és moszkának. E' szerint, ők egy semmikép meg nem állható helyzetben voltak. Ámbár az uralkodó hatalom meglehetősen mérséklett vala a' maga munkálataiban, 's szigorúsága ellen igazsággal nem igen lehetett volna panaszlani, még is a' kormányzó formák' teljes centralisatiója, az egyen- és ellensúly' teljes hiánya, ezen igazgatásból egy valódi despotismust képzettek.

Más felől a' királyi család, cselekvő erő és tapasztalás nélkül a' politicai dolgokban, nem igen mutatta magát ügyesnek illy hatalmas erőmü' mozgásba tételére. A' népvélemény napról napra ellenségesb lön irántok. Jószivűségök számba sem vétetett. A' közönség' szemében ezen hanyagság, mellybe még is itt ott némelly despotismushoz szítások látszának becsúszni, számtalan jó politica és józan ész elleni botlásokkal, tapasztalatlansággal, példa nélküli ügyetlenséggel vegyülve, nem vala egyéb, mint észrevehető bizonyossága a' veszendőségnek, a' mi tiszteletlenséget támaszta, mellyet ezen sajnálatra méltó fejdelmek mindjárt kezdetben okoztak magoknak. A' körülmények azon pontig jöttek, hol a' nyilvános igazgatás fenn akadt 's kerekei megállottak. Hogy az ismét mozgásba tétethessék, úgy hitték, kormányi csínyhoz kell folyamodniok. De a' thronus' gyengesége, a' királyi

családot terhelő gyűlölet, megbénítá a' kezét, melly épen sujtani akart.

Végre a' Bourbonok megbukának, mint a' sultánok Konstantinápolyban, mint a' romai császárok a' palatinus-hegyen, egy közönséges zúdulás 's a' polgárság' egyesülete által, kik egész tömegben támadtak fel, szóval: egy valódi nép-fölkelés által. Nem az önkényes hatalom ellen támadt az elkeseredés, hanem a' Bourbonok ellen személyesen. Institutióikat meg akarák hagyni, de magokat eltávoztatni. Csak régi boszújokat elégiték ki, midőn thronusoktól azokat foszták még, kiket thronusra ellenséges fegyverek emeltek. Tegyük még hozzá, hogy a' személyek, kik a' kormány' fékét tartották, gyáva 's meggondolatlan tetteikkel, a' mozgás' fejének szándékát önmagok elősegélik.

A' polgárkirály, kit ezen különös, váratlan, de szükséges forradalom thronusra tett, a' maga helyzete által épen olly erős volt, a' milly gyengének tetszett első tekintetre. X. Károly és XVIII. Lajos ellenben olly gyengék voltak, a' milly erőseknek látszanak. Hatalmuk csak tetszőleg vala, valódilag tehetlenek voltak: Lajos-Fülöp' ereje ellenben valódi, ámbár tehetetlenség' színébe burkolva. Ő ellene nem munkáltak olly rémítő, titkos okok, mint a' Bourbonok' idősbik ága ellen. Nem volt fehér zászló, mellynek tekintete a' polgárokat sérté 's dühösségre fakasztotta. A' papság le vala győzve. Lajos-Fülöpnek minden érdekei öszhangzásban voltak, ha érdekeivel nem is, legalább szenvedélyeivel a' nagyobb seregek. A' 1830iki forradalom egy diadalnak, az 1815 restauratio pedig két csatavesztés' 's két megalázásnak következménye volt. Háborútól lehetett tartani ha nem mindjárt is, előbb utóbb, mint szükséges következtétől a' minden thronusok' meggyalázásának a' juliusi forradalom által. X. Károly alatt a' francia nép semmit sem reményle mint az elhanyaglás és tespedés' hosszú jövődjét. Lajos-Fülöp alatt az ifju kornak minden nagy-

ra vágyó érzései, minden kívánatai hírt és gazdagságot szerzeni, újra fölébredtek. Vele ezer remény terjeszté ki szárnyait, új nedv áradt el a társasági fal minden sarjadékán; 's midőn Anglia maga is, ez a hűbéri rendszer' régi bástyája, részt vön a' juliusi forradalomban, midőn a' lázadási ragály (Ansteckung) rajta is elhatalmazott, 's a' reform-törvény elfogadtatván, a' britt monarchiának régi törzsökére Francziország' demokratiai elvei oltattak: úgy tetszett, hogy ezen lelki és erkölcsi győzödelem vigasztalásul szolgál e' népnek a' waterlooi veszteségért és a' szentilonai száműzetésért. Ez ama' valódi hatalom, mellyet a' barricadi lázadás a' francziák' királyának kölcsönzött. A' központi hatalom csakhamar mindenütt uralkodóvá leve. A' párizsi nép' legbuzgóbb és legnagyobb befolyású része körülvevé királyát javalló kiáltásaival. A' republiátóli iszonyodás megszerzé neki az egész kereskedő osztályt. Maga a' demokratiai szellem, erőszakos kitörései által még jobban megerősíté a' magától teremtett hatalmat, mellyet ismét ügyekezett megbuktatni. A' kormány minden elnyomott vagy légi párába oszlott, lázadás után erősebb lön mint előbb.

Szabadsági vágyaiktól elkapatva némelly vak politicusok és nagyra vágyó képviselők, gyámolítva a' mindennapi előítélettől, azt kívánták, hogy a' pair-kamara elrontassék, hogy az ne legyen többé örökös, hanem választható, hogy azon egyetlenegy közfal is, melly a' király és nép között van, ledöntessék. El is érték céljokat. A' helyett, hogy a' nemzetet függetlenséghez vezették volna, a' thronust emelték felebb, melylyet megdönteni iparkodtak.

Háborút, háborút Európának! kiáltatott mindenfelől. Lajos-Fülöp felhatalmaztaték 420,000 emberből álló sereg' tartására, az adó' megnagyobbítására 's a' hódoltatási szellem' fölébresztésére. X. Károlytól elnyomatva, a' nemzeti őrsereg újra születését Lajos-Fülöpnek köszönte, ki maga is mint fejök, közéjük állá, 's ki nekik több győzödelmeket köszön azon két pár-

ton, melly az újonnan készült épületet össze akará omlasztani. A' papi köntös elrejtezett. A' censura eltöröltetett. Minél hevesebbek voltak a' demagogok' declamatiói, annál kevesebb figyelemre méltattak. Minél nagyobb számuak voltak a' gúnyképek, annál kisebb lön hatások. Napról napra üresbek levének az oppositio' padai a' követek' házában. 'S ezen töredékeny, tegnapi kormány könnyeden általlépdelte az elébe gördített akadályokat.

A' legkülönösebb anomalia, legnevezetesb látvány, mellyet most Franciaország mutat, a' szinte politicalai örültségig ment democratiai sajtószabadság' korlátozása, 's egy olly kormány, melly céljához mindig a' legegyszerűs irányban megyen, minden zaj, szemrehányás, gúnyolás, kárhoytatás' ellenére, mellyekkel elborítatik. Valóban a' főváros' republicanus hírlapjai túlságban és heveskedésben, balgaságban és pórnyerességben sokkal felül haladnak mindent, mit az athenaei, florenczi, 's éjszak-amerikai republicák a' beszéd' szabadságában túrtak és túrneak. Ezek soha nem szünő kitörései a' gúnynak, király, főhatalom, ministerek ellen; a' megtámadásnak, társaság, fenn álló törvények, monarchia, és még maga a' vagyon ellen is. A' Tribünben a' többek közt a' robespierrri kormány ohajtatik vissza, ama' borzasztó rémidő, melly ezen boldonházi hírlapok' megdühödött szerkeztetői által Franciaország' aranyidőszakának mondatik és magasztaltatik. „Ez időszak óta, mond egyike ezen hírlap' coryphaeusainak a' 1833d. 20. augustusi számban, Franciaország nem volt valódi függetlenségben. Napoleon, a' restauratio és Lajos-Fülöp nem voltak egyebek, mint a' Robespierre és St. Just által nyilváná tett emberi jogok elleni hosszú visszahatásnak ügyviselői. Ezen nagy emberek' halála óta Franciaországban csak tyrannismus uralkodott. Ugyan ezért Párizsban egy hazafi egyesület állott össze, hogy a' Marat', Saint-Just' és Robespierre' beszédeit közre bocsássa. Számonként fog az árultatni egy sou-ért (1 $\frac{1}{3}$ kr.) hogy olvasása

szegényebb polgártársainknál könnyítessék. — Hasonlíthatatlan munkák, mond a' Tribüne, mellyekben minden feltalálható, mit a' philosophia fölfedezni, a' tudomány kinyilatkoztatni, mit az emberiség az embernek jelenteni, mit a' szónoki művészet hirdetni képes volt.“ Micsoda behatással kell lenniök a' műveltebb részre, 's a' felvilágosodott francziák' nagyobb részére olly férfiak' dicséreteinek, kiket valódi öldöklő angyaloknak lehet tekinteni, 's kik csak vérben és iszonyúságok között tobzódtak!

Ha Lajos - Fülöp a' legszörszálhasogatóbb, egy Machiavelhez méltó, politicával akarná thronusát megerősíteni, a' respublicát mint rémképet állítván fel alattvalói előtt: czélirányosban nem tehetné azt mint ha közöttök illy szavakat, illy beszédeket terjesztene el. Mint St. Just és Clootz Anacharsis, a' kik' *nevendékeinek* mondják magokat ezen úgy nevezett újfrank republicanusok, nem csak a' monarchiát támadják meg, hanem magát a' vagyont is. A' Tribüne' 1833. 21. augustusi száma egy ezen tekintetben igen nevezetes hitvallást foglal magában.

„Nem csak az adót kell megsemmisítenünk, úgy mondanak ezen demagogok, a' rosznak gyökerei mélyebben fekszenek. Semmisítsük meg a' gazdagok' tyrannismusát a' szegényeken, tegyük a' gazdagságot és szegénységet egyenlővé. Ne legyen ez után sem nagy érték, sem nyomorúság. Mit nyertünk a' juliusi forradalom által? A' Chaussée-d' Antin *) kevésbbé csillogó és büszke-e? Ez a' St. Germain **) külváros' helyébe lépett; 's ez mind az, a' mi történt. A' pénzváltó urak' aristocratiája a' nemesség' aristocratiáját

*) Utcza Párizsban, hol legtöbb gazdag pénzváltó és capitalista lakik. Közép-vagyonuk 15,000 fr. (6000 conv. f.) esztendei jövedelem.

**) Hajdani elővárosa Párizsban a' Szajna' bal partján a' tuileriák' által ellenében. Nagyobb részint a' régi nemességhez tartozó családok lakják.

nyomta el. Szerencésbérek vagyunk-e ez által? Jobb köntöseink vannak-e, jobban élünk-e, kényelmesben lakunk-e, mióta elnyomóink comtoirból jönnek, nem pedig mint előbb, régi hűbéri várakban születnek? A' *vayon* a' mi csapásunk. A' „tisztá“ democratiához kell visszatérnünk. Ennek elvei a' korlátlan bölcsesség' és köz boldogság' elvei. Az igazság, szabadság, egyenlőség' országát megalapítani! ez legyen törekedésünk. Egy új arany időszakot kell megalapítanunk, segédül vévén egész cselekvő erejüket, tehetségöket és hatalmokat azoknak, kik hozzánk hasonlók.“

Illyen azon őrzöngő zajgás, mellyet a' republicanus sajtó Párizsban naponként támaszt. Viszhangot lel ez mind azon heves lelkű- és gyenge szelleműeknél, kiknek számában Franciaország, talán minden egyéb országoknál gazdagabb. Azonban mi csodálatos ellentétel *vayon* ebben is. Minden kávéház' asztalán olvashatni ezen lázító beszédek. A' kamat-úr (Rentner), a' tanuló, az ifju művész, tele iszszak magokat ezen republicanusi kiáradásokból: de ha valamelyik párizsi 20—30 órányira kénytelenítetik szülő városát elhagyni, morgás nélkül, türodelmesen várakozik 2—3 óraig is a' fő politia'n passusáért, 's midő'n a' legelső rendőrrel találkozik, ki passusát kívánja, a' legnagyobb készséggel mutatja azt elő neki. A' milly kevéssé ért meg ezen nép a' szabadságra mind e' mai napig, olly igaz, hogy nála a' szavak is tettekül szolgálnak, 's a' *sophisták'* dagályos szózataik, erős, ingatlan elv gyanánt.

Feltévén azt (a' mi azonban nem hihető) hogy egykor a' republicanus felekezet győzödelmeskednék, a' szabadság ez által semmit sem nyerne. A' végrehajtó hatalom' új tulajdonosai csak avval foglalatatoskodnának, — mint edd'ig mindenkor láttuk — hogy a' választó collegiumokban párthiveik' diadalmát bizonyossá tegyék. Minden részről vigyázó ellenségektől nyomtatva, világos ellenkezésben csaknem az egész társasággal, arra kényszerítve, hogy egy nagy hatalom'

kifejtésében keressenek menedéket a' magok' fenntartására, a' nyilvános szabadságnak épen olly kevés concessiókat engednének, mint elődek Robespierre, és Collot-d'Herbois. A' centralisatio még despotaibb volna, mint most, miként a' nemzeti-convent' igazgatása alatt láttuk. A' telekadó 150 procentet követelne minden személy' vagyonától 's hogy a' szabadság' uradalma Francziországban megalapítassék, egy még szigorúbb politia állítatnék mint a' mostani, hogy a' maga rémítő hálójával minden személyt az ország' miniserétől kezdve, a' legutolsó napszámosig körülfonhasson.

Mi a' royalistákat illeti, kik carlistáknak neveztetnek, bár mennyi legyen is számok és elmetehetségek, mellyel netalán birnak, helyzetök még is igen gyenge. Az meg nem engedtetik nekik, hogy a' kormányi dolgokban részt vegyenek. De ha a' törvényhozáásra befolyások volna is, mit kezdhetnének egy 20—30ból álló nyomorú kis számmal? Több mint 300,000 szabadelmű van a' nyilvános igazgatásnál. Franciaország 44,000 községe a' magok' elnökeivel és segédeivel mintegy 88,000 számú tömeget képeznek, kik a' magok' körében mindnyájan befolyással birnak, kik felmagasztaltatások' bölcsőjét mind a' júliusi forradalomban lelték. Ezeket ellenséges indulatra birni egy olly hatalom iránt, melly nélkül sem befolyások, sem hitelök fenn nem állhatna, szinte lehetetlen. E' szerint négy ötöde a' republicanus vagy félrepublicanus népnek a' kormány' révében horgonyoz, 's nem igen hajlandó azt elhagyni. A' még hivatal nélküli rész hírlapokban és röpkeiratokban jelentgeti kedvetlenségét. Ezen gyenge vigasztalás megengedhető nekik. A' kormány jól tudja, mennyire lehessen tőlök félni vagy nem félni, 's nem boszankodik egy olly democratia ellen, mellynek haraglobbanásait egy alpraefecturával hallgatásra lehet birni.

A' körülmények, mellyeket e' jelen cikkelyben előszámláltunk, úgy hiszszük, nagyobb világot vethet-

nek Franciaország' jelen *politikai* állapotjára, melyet az idegen nem könnyen foghat fel a' maga való lát-pontjából.

Vallási és erkölcsi tekintetben ezen ország szomorú állapotban van. A' sok egymásra következő országos változások, mint mindannyi összemorzsoló kerekű kocsik, a' társasági moral' elemein mentek keresztül 's csak nem egészen elroncsolták azt. Egy ingatag vallási vágy mutatkozik a' főbb rendben. A' tartományok, szellemi tekintetben egy szegény, csaknem elfeledett, papi osztálytól vezetve, még meglehetősen sértetlenül tartották meg régi catholikai hitvéleményöket.

Ha ki azonban annak bizonyosságát akarná feltalálni, hogy a' francia nép' többsége és vallásuk' pásztorai között nincs egyetértés, menjen és mulasson Franciaország' főtemplomai' bemenetelénél, például a' párizsi Notre-Dame' előcsarnokában, vagy a' roueni, reimsi, amiensi, chartresi templomboltok alatt. Az alamizna-szekrény „a' szerencsétlen papok' táplálékára“ szánva, annak megmutatásául szolgál, hogy a' hajdani országos vallás többé nem a' nép' vallása. Tegyük még ezekhez, mint figyelmet érdemlő bizonyítványokat, a' sok fél-játékszíni, fél-grotesk felekezetet, mellyek Párizson kívül minden más városban gúny és pissegetéssel, vagy méltó megvetéssel irtatnának ki; tudniillik: a' St. Simonistákat, Templariusokat; 's a' galliai nagy primás' követőit stb, a' kérkedőket, vallási kötél-tánczosokat és szemfényvesztőket, egy valóságos szemtelen söpredéket, a' szó' legszorosb értelmében. Mind ezen csalképei a' meggyőződés, és cultus nélküli hitnek pezsegnek Franciaországban a' vallás' holttestén, mint a' rohadásból támadt férgek, mellyek bölcsejüket a' testek' maradványaiban lelik, 's az által hogy azoknak végső nedvét is kiszívják, mind azokat, mind magokat elpusztítják.

Gyönyörködés és pénz, e' kettő a' francia erkölcsiség' emelcsője. Egy heves vágyódás a' felizgattatás után mutatkozik leginkább a' fővárosban. Mert Horátz'

maximája itt uralkodik leginkább: *Quaerenda est pecunia primum; virtus post nummos.* Általán fogva a párizsi nem takarékoskodik. Ő nem úgy szereti a pénzt mint a hollandi, ki családjának kincsét akar hátra hagyni. Ő éldelni akar és pedig sebesen; azért siet élni; azért szerez meg magának rövid időn minden gyönyörűségeket, mellyek csak útjába akadnak. Soha sem voltak Epicurnak tanítványi, kik hajlandóbbak lettek volna az ő philosophiáját gyakorlatba tenni. Mivel semmi sem állandó, 's azon fenék is, mellyen állunk, ingadoz: a franczia a tűnő órát, az elreppenő pillantatot használni akarja; siet mindig előre, a nélkül hogy más célja volna, mint itt létét, a mennyire lehet, kirabolni 's minden vágyait kielégíteni. Párizs metropolisa a finom műveltségű földnek, találkozási helye a gazdagnak, bujálkodónak, jóllakottnak, naponként újabb eszközeit találja ki a gyönyörködésnek, újabb multságokat és érzéki élményt. Párizsban mindent lehet a legcsábítóbb alakban venni. Pénz egyedül a fennálló istenség ezen nagy erkölcsi omladékok közt. Játékházak, a rendőrség' felvigyázása alatt, minden városnegyedben léteznek. A bűn tökéletesen megszerveztve van, és szabályszerűleg igazgattatik. A színházak nem privilegiált gyalázás' piacjai, mint Londonban, 's a nagy utcák nem mutatják, mint ott, nyilvános jelenéseit a leglázázóbb kicsapongásnak és legbaromibb torkosságának.

A párizsi a maga rossz hajlomainak kellemes leplet kölcsönöz. Illedelem (Anstand) 's tisztesség bizonyos pontig megtartatnak. A palais-royal nem fertetik többé asszonyi demagogok által, mellyek hajdan benne pezsegték. Az egyetemi városnegyed, 's a St. Germain külváros kívül vannak a prostitutio' körén, melly még a többi városnegyedben uralkodik. A franczia politia a tisztességnek egy könnyűded fátyolát veti mindenre, a mi bűnöst és botránkoztatót magokba zárnak Párizs' falai. Igaz, hogy a figyelmes szemlélő fáradság nélkül, egy pillantattal keresztül

néz ezen fátyolon. Csak azon számtalan elmés és buja kőmetszetekre kell pillantani, mellyek a' falakat az utcákon lepik, azonnal lehet látni, millyenek a' párizsi nép' sajátképi hajlandóságai, és erkölcei. Könyvek, rézmetszetek, képek, mind arra szolgálnak, hogy ezen köz romlást előmozdítsák. Azon csínosság, mellyel ezen veszélyes szülemények készítve vannak, valamint sokaságok és olcsóságok mutatják, hogy a' társaság' minden osztályainak hasonló izlése van, 's mindenki elősegéli az elme' illetén műveit. Az utóbbi időkben ezen szomorú ragály Angliában is elterjedett 's a' Franciaországból átszármazott erkölcstelenedés óriási lépteket tön. . . . Ezen testiségben, ezen gyönyörvagyban igen sok önség van. Az imént érintett epurcuri philosophia' következésében, melly közönséges lett, magát minden személy saját középpontjának, saját czéljának és bálványának tekinti. Példátlan anomalia azonban, hogy ezen búja hajlandóságok, mellyek' kifejlését festők, és elterjedését panaszlok, még el nem fojthatták a' hősi cselekvő erőt, melly a' francziát mindig bélyegezte, 's még ma is megkülönbözteti. Játékdüh tartja fenn a' mai Franciaországban a' mulatkozás' szükségének súlyegyzét. A' politia, az által, hogy e' vétket paizsával fedezi, hogy nyereségére adót vetett, belső mivoltában nevelte azt. Ha Párizsban öt év óta esztendőnként egy napra egy öngyilkolást számíthatni, ezen szomorú következtést főkép e' veszélylyel teljes szenvedélynek kell tulajdonítani. A' szegény és gazdag ugyan azon játékházba mennek, hol a' szerencse-teke a' szegénynek ötfrankú tallérját egyképen nyeli el a' kalmárhajhász' aranyhengerével. Ezen borzasztó rákfene elterjed minden rendeken. A' kicsapongással egy lépést tart 's együtt munkál vele az erkölcsi elromlás, melly mindig tovább harapozik. A' torkosság' vétke nem olly gyakor Franciaországban mint Angliában. A' politia a' részegget, ki az utcán csendet zavarna, befogná. Tegyük hozzá, hogy azon terhes adó, melly Párizsban a' borra

vettetik, a' népnek egy nagy részét megakadályoztatja vasárnapokon olly utálatos tivornyákat tartani, millyeket Londonban gyakran láthatni.

Láttuk mint mutatkozik a' társaság' állapotja a' művészi szüleményeknél. Hátra vagyon, hogy még a' *literaturáról*, ezen ábrázatáról a' nép' szenvedélyeinek, szokásai- és ideáinak szóljunk. Előttünk már a' francia forradalom' legbuzgóbb magasztalói protestáltak azon irány ellen, mellyet a' francia írók 4—5 év óta magoknak kitűztek. Az edinburgi Review' whigjei köz megvetésre festék le az új agyduhös iskola' túlságait, izetlenségeit és lázító mocskait. A' mit mondani elfelejtettek abból áll, hogy ezen új literatura' szomorú menetelét a' Tribüne által tanított republicára törekedés és demagogia' kifejlése mozdíták elő. Leginkább a' könnyű literatura'ban, ezen hív tükrében e' szempillantat' indulatinak és képeinek, találhatni fel valódi jeleit korunk' betegségének. Szinte olly könnyelműek 's nem kevésbbé trágárok, mint Voisenon és az ifju Crebillon' románjai, az újabb francia romárok; sőt amazok' erkölestelen keverékei erősebb, vizszataszítóbb színekben jelennek meg ma. Bennök nincs egyéb mint bűn és vér, erőszak és házasság-törés gyujtogatás és méregkeverés. Meg sem magyarázható, micsoda váratlan bonyolodás által születhettek illy iszonyú képek emberi képzeletben. Szinte hihetetlen, mi nagy számmal teremtenek a' francia írók illy formátlan lényeket, 's mi mohósággal nyelik el ezeket az olvasók; kiknek erős megrázatas kell, 's kik ezen ész' seprejét többre becsülik minden egyéb munkáknál, mellyek a' lélek' és szív' emelésére szolgálnának, 's mellyek most egészen elfeledve vannak.

Hibázna, ki ezen lázító szüleményeket csupán tudományos szempontból tekintené. Véleményünk szerint ezek szinte a' political rendhez tartoznak, 's a' nép' erkölesi mibenlétének tanúi, 's tökéletes fogalmakat nyújtanak nekünk azon képek és eszméletek felől, mellyekben a' nyugtalanság és balszerencse' fél-

századának nevelése által eltévesztett nemzet mindenek felett gyönyörködik. Ezen elfajulás' védői tele vannak ragyogó, ízetlen sophismákkal, mellyeket a' szóczikor-nya valószínűsége' mázával borít be. Ők azt állítják, hogy miután a' literatura a' maga századának viszhangja, a' köz zavar és köz fájdalom' időszakát is elő kell adnia, költemények által, mellyek aggodalommal és nyomorral és borzasztó ábrázolatokkal teljesek. „Íróknak, úgy mondanak ők, nem lehet festéseik' őrzöngése és vadsága miatt szemre hányást tenni. Illyetén tobzódások és lázító jelenetek nem állítatnak fel követésre méltó például. Igazságtalan az, ki nekünk vétkül tulajdonítja az általunk felállított képeket. Mi nem tanítunk erkölestelenséget, csupán más o l j u k azt. Ki állíthatja továbbá; hogy literaturai erkölcsiség van? Meg fog-e valaha alapítatni; mi a' literaturában igaz, jó, hamis, rossz? Nekünk elég, nekünk, az ecsetet izzó színekbe mártanunk, hogy a' sokaság' tekintetét lekössük. Elég a' figyelmet magunkra vonnunk, különös tájfestés, rémítő jelenet, iszonyú mozgás, váratlan catastroph, vagy új, mélyen megható vétek által.“ Utálatos sophismák, mellyek még is követőkre talál-
nak, nem csak a' tapasztalatlan ifjakban, hanem azon soha be nem telt írókban is, kiknek élelmi forrása el-
apadna, ha vérfertező és gyilkos románjaik vevők nélkül maradnának.

Nem régiben egy védirása jött ki ezen cynicus, mocskos, lázasztó jelenetekben gazdag literaturának „egy ifju, még férjetlen, nőtől“; neve Robert Clementina. A' szemérmertlenség, 's minden illendőnek 's minden asszonyiságnak kigúnyolása, felebb pontra már nem emelkedhetik, mint ezen írásban. Hangoz phrasisokban, mellyek, fájdalom, a' dolognak sok oldalait fedezik el 's mellyek épen olly csillogók, a' millyen értelemtől üresek és nevetségesek, minden logica 's minden igazság nélkül ügyekeznek a' szerzőné a' mostani literatura' siralmas állapotját mint előhala-
dást magasztalni. Balgatag hazugsági szövevények a'

művészeti munkákban, ábrándos és ál színek' pazarlása, óriási felhalmozása lázasztó, botrányos vétkeknek; nem volna egyéb, ha ezen magasztalóné' szavainak hinni lehetne, mint dicsőséges, tündöklő javulás. A' visszataszító, egybe nem illő férczelések' szerzői rényes emberek volnának, kik sokat szenvedtek, 's kiket az életunalom, szomorú világtapasztalás illyetén rendszer' elfogadására vezérlettek. Semmi sincs hamisabb mint ezen föltétel. A' szinte jajveszéklő, buja írók, mint Lewis, Maturin, Marlowe, Young, Radcliff stb épen azok minden írók közül, kikben az érzékenység igen kicsiny mértékben lakozik. Csak kultárgyak indítják őket. Nem hatnak be, mint Rousseau, Richardson, mint Tasso az élet' belső titkaiba. Létök' mindentettei szellemök' ezen hajlandóságának felelnek meg. Ők szeretik a' ragyogást és pazarfényt. Megfontolás nélkül társasodnak a' zajgás, a' világ' bűneivel. Maturin, a' többek közt, legfáradhatatlanabb tánczosa volt a' maga korának. Lewis valódi világfia volt, játékos és tékozló, minden erkölcsi méltóság nélkül. Young egy nagy-ravagyó, kinek túlságos reményei nem teljesültek.

Fő alapja legtöbb, csaknem minden, mai románnak és dramának Franciaországban a' házasságtörés 's legfőbb tetője az öngyilkosság. Tele kézzel hányatnak egymásra össze és vissza: tolvajság, gyujtogatás, erőszaktétel, vérpad, pokol, a' romai cultus' szertartásai, vérfertőzet, varázslás, bordélytréfák, atyaölés, őrházi elmésség. Lehetetlen nagyobb izetlenséget, pöribb stilust, valódibb tudatlanságot gondolni, mint az, melly a' mai francia könyvgyártókat characterisálja. Illy erkölcstelenségek már olvasva is lázító, 's ki hinné, hogy némellyek eléggé vakmerők az illyeket még színpadra is vinni; hogy vannak írók, kik illy árnyékszéki dramákat írnak, színjászók, kik azokat eljátszszak 's egy számos közönség, melly benne nagy gyönyörüséget leli. Ezen színdarabok' egyikében egy király jelenik meg, ki boszújában, hogy nincsenek gyermekei, két orvost hivat magához 's velök a' maga

tehetlensége felől vitatásba mélyed, melly olly annyira szemérmetlen, hogy nem képzelhetni, mint lehet illy valamit, nem nevelt emberek, hanem a' legelvetemültebb rongyóczok között is megszenvedni.

A' párizsi nagy operaház csak azért lett a' „jó tonusu“ társaság' találkozó helyévé 's azért dicsekszik olly nagy kelendőséggel. Véron úr' ügyes vezérlete alatt (mint a' párizsi lapok mondják), mert ez rövid szoknyáú tánczosnéi' segédével leginkább vette fel egy dogmaticus szemérmetlenség' rendszerét, a' mi-ben egy színház sem képes vele egyenlő lépést tartani.

Salvandynak igaza volt az mondani: „Ha a' literaturát az ország' characteri kifejezésének kell tekinteni, akkor Francziaországra nézve vége minden reménynek. Literaturája minden kigondolható megromlottással van elmocskítva. Fő indító eszköze abban áll, minden véleményt, minden érdeket megtámadni, mellyből a' társasági rend áll. Úgy tetszik, azt tevé czélul magának, hogy minden vétkeket divatba hozzon, melylyek a' XVIII. század' végét meggyalázták. Ha valaki, valamelly híres névtől vonatva, 's az időszaki írások által elpazarlott dicséretetek által felizgatva, a' színházba lép, bizonyos lehet, hogy csupán olly jeleneteket fog látni, mellyek egyik nem' méltóságát megalacsonítják a' másíknak pedig szemérmét sértik meg. Mindenütt hasonló látvány jelenik meg. Úgy tetszik mintha még valami boszantóbb is volna számunkra fenn tartva, a' mi csak távolról jelentetik, mert hallására a' közönség még nincs eléggé elkészítve. A' poesis' Musája most a' paráznaságot használja úgy, mint valaha a' szenvedélyt. Mi leszen ezen literaturából, ha e' szomorú források is kimerítetnek? Isten tudja. El fog-e aludni a' szellem' fáklyája, ha reá többé ezen undok orgiák nem világítanak“?

A' *La Tentation* nevű operában egy visszataszító keverékét lehet látni a' vallási és szerzetesi szokásoknak, a' parázna ideákkal. Egy szent, körülvéve fél-mezítelen leányoktól; egy asszony, in puris na-

turalibus, varázs lángok 's ördögi készítmények közül, mellyekkel egy nagy katlan megtöltve van, kilépve; különös bölcső, mellybe ördögi hatalmak vetik ágyát. A' munka' terve és czélja a' legalacsonabb testiség, legbaromibb szenvedély.

Robert le Diable hasonló alapon épül. Benne asszonyi árnyakat látni; apáczarémeket, mint változnak örömeányokká, 's mint illyek a' szemérmeflenség' minden mellékleteivel egy régi apátság' magas oszlopcsarnokában tánczolnak, 's minden hatalmokban lévő csábító eszközt használnak, hogy a' rény' útjáról valamely leventét elszédíthessenek, ki szomorú körökbe tévelyedett. Ezen darabok' szerzői semmit sem felejtenek ki, mi a' képzeletet felgyújtja, az érzéseket felizgatja; ellenben munkájok' kifejlésére halasztják a' vétek' büntetését 's a' rény' diadalmát. Idővel talán ezen végső aggodalom is el fog múlni. A' Scipiók' és Brutusok' maradékai színházaikban elragadtatva tapsolják meg a' nyúl szívű kérkedők' aggodalmi kiáltásait és arczvonaglásait. Az emberek ritkán látják előre, hová fogja őket a' síkos meredek taszítani mellyen megállapodtak. Ki mondhatja meg, hová fogja Franciaországot azon veszélylyel teljes út vinni, mellyen most olly meggondolatlan buzgósággal járda.

Illyen most ezen ország' tudományos állapotja. Minden valódi jeles elmék hallgatnak. *Lamartine*, *Béranger* semmit sem tudatnak magok felől. *Thierry* és *Barante* nem írnak többé. *Thiers* és *Guizot* vizálys politica' napszámosaivá kárhóztaták magokat. Ellenben csevegnek és üvöltenek: *Hugo Victor*, *Janin*, *Balzac*, *Dumas*, *Sue* és *Soulié*, *Musset* és *de Kock*, vagy mi nevök mind ezen literatori trágárságok' gyárnokainak. Mi leszen vége a' dolgok' illy állapotjának, mellyhez hasonlót semmi népnél nem találhatni?... A' jövődő meg fogja mutatni.

Malten's Bibliothek. 1834. II. és III. *)

SZÉPLAKI ERNESZT.

*) Egy angol *tory*' jeles dolgozata után, noha minden nézeteket alá nem írta. Sz. E.